

Водорезова Сусанна Робертівна
молодший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України

ВІДКРИТА НАУКА В УКРАЇНІ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Доступ до наукової інформації є важливою вимогою для успішних досліджень і стимулювання інновацій, а отже, і для формування України як конкурентоспроможної держави. Необхідність збереження наукової інформації для подальшого її використання актуалізує проблему відкритого, тобто суспільного, глобального, необмеженого доступу через мережу Інтернет до наукових даних.

Одним з прогнозів нової якості освіти є те, що освіта повинна кидати виклик і виводити на передній план особисту пізнавальну діяльність учня. Це повинно бути присутнім при виборі напрямку освіти, цілей та методів роботи. Системи управління навчанням сьогодні дозволяють розірвати просторово-часовий зв'язок між викладачем і учнем. Сучасна система управління навчанням заснована на різних елементах навчальних платформ. Одна з найпоширеніших систем управління навчанням – Moodle – безкоштовне і відкрите програмне забезпечення, що використовується для створення онлайн-курсів для викладачів і учнів [1].

В цьому аспекті дуже актуальним є формування такого явища, як «відкрита наука», яка може бути рушійним важелем для наукового простору України.

Відкрита наука – це ключовий інструмент для стимулювання розвитку науки та інновацій. Для забезпечення економічного зростання і вирішення соціальних проблем ХХІ століття необхідно оптимізувати поширення й передачу наукових знань серед вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, бібліотек, інноваційних підприємств, державних органів й суспільства в цілому.

Необхідність збереження наукової інформації для подальшого її використання актуалізує проблему відкритого, тобто суспільного, глобального, необмеженого доступу через мережу Інтернет до наукових даних.

У 2002 році Будапештською ініціативою відкритого доступу [2] було запропоновано здійснювати через Інтернет вільний доступ до наукової літератури. Під відкритим доступом в Будапештській ініціативі розуміється вільний доступ до всіх наукових публікацій за допомогою мережі Інтернет, які можна читати, завантажувати, копіювати, поширювати, роздруковувати, або використовувати для інших законних цілей за відсутності фінансових, правових та технічних перешкод, за винятком тих, які регулюють доступ до Інтернету. Єдиним обмеженням на відтворення та поширення публікацій та єдиною умовою копірайту у цій області повинно бути право автора контролювати цілісність своєї роботи та обов'язкові посилання на його ім'я при використанні роботи та її цитуванні [2]. Крім того, у Будапештській ініціативі відкритого доступу для здійснення зазначеної мети пропонується створення відкритих архівів та створення альтернативних журналів.

Після проголошення Будапештської ініціативи відкритого доступу, на підставі Статуту ЕСНО (European Cultural Heritage Online), Заяви Бетезда (Bethesda Statement on Open Access Publishing), у 2003 році було прийнято Берлінську Декларацію про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань, метою якої є підтримка розвитку мережі Інтернет як функціонального інструменту глобального розповсюдження наукових знань.

Відкритий доступ (Open Access) у розумінні Берлінської Декларації про відкритий доступ – є джерелом загальнолюдських знань та культурної спадщини, яка визнана науковим співтовариством [3].

Як відмічається, одним із напрямів впровадження «відкритої науки» є створення центрів знань в університетах, удосконалення засобів наукометричного оцінювання діяльності наукових працівників, організація та супровід інституційного репозитарію, що стає певним трендом у формуванні цифрового архіву досягнень як окремого вченого, так і певних галузей, механізмом інтеграції особистих наукових здобутків у світовому Інтернет-просторі.

Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»[4] передбачено

всєбічне сприяння створенню відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів.

З метою реалізації в Україні відкритого доступу до наукових даних та знань було затверджено постановою Кабінету міністрів України № 541 від 19.07.2017 року Положення «Про національний репозитарій академічних текстів» [5]. Згідно Положення «Про національний репозитарій академічних текстів» (далі – Положення № 541) [5] репозитарій – загальнодержавна розподілена електронна база даних, в якій накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти. Основною метою Національного репозитарію є сприяння розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності шляхом поліпшення доступу до академічних текстів та сприяння академічній доброчесності.

Національний репозитарій академічних текстів у розумінні Положення № 541 є загальнодержавною розподіленою електронною базою даних, в якій накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти.

Власником Національного репозитарію академічних текстів є держава в особі Міністерства освіти і науки України, яке, в свою чергу, визначає розпорядника Національного репозитарію. Розпорядником Національного репозитарію, відповідно до Положення № 541, є юридична особа, яка безпосередньо забезпечує функціонування Національного репозитарію відповідно до Положення № 541 та регламенту роботи Національного репозитарію (далі – Регламент).

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 1421 від 25.10.2017р. [6] розпорядником Національного репозитарію визначено Державну наукову установу «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» (далі – УКРІНТЕІ). УКРІНТЕІ є державною установою, що утримується за рахунок коштів державного бюджету і належить до сфери управління Міністерства освіти і науки України.

Звертаючи увагу на проблему обмеженого державного фінансування питання отримання додаткових джерел фінансування є досить актуальним,

наприклад, за рахунок податкового механізму підтримки політики відкритого доступу до науки, створення ендавмент-фондів.

В Європейському Союзі питання фінансового забезпечення відкритого доступу вирішується за допомогою двох моделей, які забезпечують безкоштовний доступ, використання і повторне використання для читачів в Інтернеті – це моделі так званого «Золотого» відкритого доступу та «Зеленого» відкритого доступу. Сутність цих моделей полягає в наступному:

- «Золотий» відкритий доступ (публікація з відкритим доступом) – оплата витрат на публікацію переноситься з читачів (за допомогою підписки) на авторів. Ці витрати зазвичай покриваються університетом або дослідною установою, де виконуються дослідження, або фінансуються агентствами, що сприяють реалізації конкретного дослідження;

- «Зелений» відкритий доступ (самоархівування) – опублікована стаття або рецензований рукопис архівується дослідником в онлайн-сховищі до або після його публікації, доступ до цієї статті стає відкритим через певний час, так званий «період ембарго», щоб передплатники зберігали додаткову вигоду [7].

Однією із важливих проблем, що гальмує в Україні процес впровадження концепції «відкритої науки» є відсутність чіткого механізму, закріпленого на державному рівні. У зв'язку з чим, для удосконалення нормативно-правової бази підтримки та організації Національного репозитарію вважаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» шляхом закріплення правових, організаційних та фінансових засад функціонування і розвитку «відкритої науки» в Україні.

Крім того, окремим питанням постає проблема використання творів як об'єктів інтелектуальної власності. Для вирішення даного питання, на нашу думку, необхідно оновлення вітчизняного законодавства з урахуванням європейських практик відкритого доступу, наприклад, шляхом застосування ліцензій відкритого типу creative commons.

Література:

1. Nenkov N., Dyachenko Y., Petrova M., Bondarenko G., Pustovit V., Intelligent and Cognitive Technologies in Education of International Economic Relations Students and Human Resource Development in Enterprises: Methodology in Language. URL: <https://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/576/573> (Last accessed: 15.05.2018).
2. Budapest open access initiative URL: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/russian-translation> (Last accessed: 15.05.2018).
3. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities URL: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (Last accessed: 15.05.2018).
4. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року “Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України”: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. Офіційний вісник України. 2016. № 26. Ст. 1047.
5. Положення про національний репозитарій академічних текстів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 541 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF> (дата звернення: 14.05.2017).
6. Про розпорядника Національного репозитарію академічних текстів: затв. наказом М-ва освіти і науки України від 25.10.2017 р. №1421 URL: <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2017-11-07/8240/nmo-1421.pdf> (дата звернення 15.05.2018).
7. Communication from the commission to the european parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions towards better access to scientific information: boosting the benefits of public investments in research URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1510325217130&uri=CELEX:52012DC0401> (Last accessed: 15.05.2018).